

A FORIZMÁK 1916-BÓL

Miroslav Krleža

A LÍRAI SZÉPSÉG GENEALÓGIÁJA

Ha úgy van, ahogy feltételezik, márpedig semmi jel se mutat arra, hogy ne lehetne úgy, akkor vajon miben különbözik a művészi alkotás a szerelmi líra területén a párzó madarak szétszóródó tarka toltaitól? Következésképp, meg kellene írni a lírai szépség genealógiáját.

A HALÁL, AZ EMBER ÉS A KUTYA

A halál iránti viszonyában az ember alig különbözik a kutyától: éppoly tompán bámul erre a váratlan és meghökkentő eseményre.

Mit lehet itt tenni? Farkat behúзва vonítani a felebarátod megfeketedett vértócsája fölött, aztán uszgyi tovább a holdfényben s a viharfelhők alatt. Ha valakit ez az alkalom kivételes bölcsességre buzdít, ebből születnek azok a csodálatraméltó szentenciák, melyek közül az egyik legpatetikusabb így hangzik: természeti törvény. Ez, testvér, úgymond, természeti törvény, tehát a dolog világos.

AZ EMBER MÉG GYERMEK

Még egy szentencia: Az emberiség, testvér, még mindig csak egy nagy gyerek, karrierje legelején. Fölgyujtotta ez a (kedves és naiv) gyerek a tetőt a fejünk fölött, mert rendkívül mulattatják a lángok, melyek, lám, egész civilizációkat falnak fel a szemünk láttára. Érdekes egy gyerek ez a gyerekes emberiség! Szó sincs róla!

Mindez a minap ötlött eszembe, amikor az egész tisztí iskolánkat, a „Huszonötödik hazai” keretében, Tomašević „fhdgy” (főhadnagy) parancsnoksága alatt, előléptették „Kdtasp” (kadét-aspiránsi) rangba!

Megkezdődött a szerecsen kalmárkodás a kardokkal. Kongó! A m. kir. kdtasp (kadét-aspiráns) uraknak kardra van szükségük, hogy ezekkel a nikkelezett vágószerszámokkal egy-két napig végigcsörömpölhessenek a korzón, mert azoknak a kdtasp (kadét-aspiráns) uraknak, akik elmentek a frontra, azaz a halálba, a harctéren már nincs szükségük kardra.

A kadétek tehát utaznak a sírjuk felé, kardjaik pedig vígan csörömpölnek a Chavrak-féle eszaki promenád vagy a zrinjevaci korzó aszfaltján, persze csak néhány napig, s aztán szervusz, viszontlátásra a másvilágon! Egy kard ára: tizenöt korona.

Csupa civilek: tanárok, földmérők, jogászok, banktisztviselők, de büszkén csörgetik villogó fegyvereiket. Valóban kiváló dolog ez, az ember valahogy hősnek érzi magát, míg a markolaton fityegő, csípőjét verdeső lánc csörgését hallgatja. Mindez, persze, az emberben rejlik „gyermeteg elemek” számlájára írandó. „Az ember még mindig gyermek”, s aki kételkedik e (mindenekfölött tehetséges) gyermek fényes jövőjében, csak korlátolt ostoba lehet! Egyáltalán: mi lesz voltaképpen ezzel a gyerekekkel, aki úgy szereti e honvéd-bazár nikkeles játék-kardjait?

Aki a történelmet olvassa, indiszkréten bekukucskál e gyerekszoba kulisszái mögé. Vajon egyáltalán észhez tér-e valaha ez a gyengeelméjű honvéd-gyermek, és mikor, és milyen körülmények között, s vajon ez a feltevés mennyire valószínű? Mikor hagy már fel ez a gyermek azzal, hogy infantilis könnyelműséggel „játssza az életet”, mintha az egész élet még előtte állna, s mintha még nem volna itt a történelmi mérleg megvonásának órája? Mi lesz ezzel az agyalágyult fattyúval? Egy eszeveszett kavalkád patkói alatt leli végzetét, vagy (végérvényesen) beleőrül nyavalyatörős rémálmaiba, melyeket ő megismerésnek nevez, vagy hitnek természetfölötti kísértetekben? Lemészárolja magát? Egyáltalán: hogyan végzi a karrierjét? Kihúzza-e a nyugdíjig, hogy aztán csúzosan és agkori híg velővel ábrándozzon egy harmonikus civilizáció karszékében rég múlt, halott, hősi ifjúkorának gyönyörűségeiről, amikor házakat perzselt és nikkelezett karddal csörömpölt? S vajon ez a vágyódó visszasírása a halott múltnak, amikor a lángban álló Európán vágatott végig bős, fekete paripáin, ez lesz számára a költői ihlet egyetlen forrása? Az emberiség jövőjének költői, hol vagytok?

LÍRAI DÁTUM

Egy dátum a filozófiai naptárból, igen fontos az európai lírai átlag szempontjából: Szent Ostobaság napján megszületett a lírai költő, mint koraszülött fattya egy különös szajhának, kinek a neve: Polyhimnia, apja pedig a nagy kalandor, a L'art pour l'art-ista kakas, aki mást sem tud, mint kukorékolni a holt esztétikai világek romjain.

A ZARATHUSZTRA KÖLTŐJE ES MI

A Zarathusztra költője, akit nemzedékünk tagjai közül sokan teljes joggal tekintenek tanítójuknak, boldog ember volt! Neki volt miért harcolni. Még csak az istent kellett ledöntenie! De mi, ugyan hogy

harcoljunk a napi különkiadások minimum húszezer halottjával, amikor mi magunk is állandó jelöltjei vagyunk e mindennapi, liberális „dulce et decorum” jelszónak? Ha az ember odaállna a holtak me- nete elé és előadást tartana arról, hogy ez az egész nem más, mint egy unalmas színházi előadás, ízetlen rendezésben, rossz, költőietlen szöveggel, hogy a főszerepeket reménytelenül tehetségtelen színészek játsszák, s hogy ez a színészi mutatvány már ősrégi, s nem érdekel már se istent, se ördögöt, vajon mi történe? Felkoncolnák a hely- színen, mint egy örület. Ők Nietzsche nem vették ad notam: lehet, hogy nem is olvasták. S ha valaki következetesen alkalmazza téziseit, azt eltapossák, bitóra húzzák fel, s nem is a legvékonyabbra, hanem ugyanarra a távirópóznára, mely naponként zümmögi a különjelen- téseket újabb meg újabb hajótörésekről, tűzvészekről, katasztrófák- ról, gyilkosságokról. Akkor jön egy barom és arról szaval, hogy mind- ez azért van így ebben a liberális világban, mert az emberek nem hisznek Istenben!

Ezek a gondolatok a „Corso” kávéházban ötlenek az eszembe, mi- közben, azokat a példátlanul orcátlan pesti újságokat lapozom. Hol a költő, méltó tollú ehhez a „Corso” kávéházhoz napjainkban, ami- kor himnuszok harsognak, de úgy, hogy a vendégeknek székreceségés közepette vigyázzba kell vágniuk magukat, megmerevedve, mozdu- latlanul, egyetlen szó nélkül, Habt Acht und kusch, poharukban két lágytojással (amely ki fog hűlni), s az „Obzor” félárbocra eresztett lobogójával a bal kezükben, míg a himnuszok harsognak, harsognak a végtelenségig. „Deutschland, Deutschland über alles”, „Gott erhalte” és végül, igen szerényen, szordínóval: „Lijepa naša...” Ezután touche, majd Albini: „Mert ilyen volt Trenk, tigris most, bárány is, ha kell!” Horvát tönköly, ebben a horvát pelyvában. A. O. K. jelenti: 300 000 bruttóregisztertonna elsüllyesztett hajótér, Verdun előtt nagy harcok. Nagy győzelem az ötödik isonzói csatában, Krn, Gorica, Bo- vec lángokban. Imádkozunk, s Trenk majd báránnyá változik!

A HOLNAPI IRODALOM MOTÍVUMAI

Bármilyen irodalmi motívum koholt fabulával ma már demodé. Az a fajta szépirodalom, amelyet ma művelnek, teljesen értelmetlen, so- hasem volt valami sok értelme, ma meg éppenséggel semmi. Az iro- dalomban is harcolni kell. Miért? Azokért az életformákért, amelyek az emberhez méltóak. De mi méltó az emberhez, és melyik emberhez? Az, hogy szedjen össze annyi intellektuális és erkölcsi bátorságot, hogy felismerje a teljes ürességet, amely körülveszi. Az emberen kí- vül ebben a vákuumban nincsen senki! Az embernek tudnia kell, hogy teljesen egyedül áll ezen a csillag-porszemen és hogy nincsen fölötte senki! S ha már nincs senki fölötte a világmindenség térségé- ben, akkor miért állna fölötte, miért emelkedne fölébe valaki e nem létező szellemek, vagyis az erkölcs, az esztétika s más természet- fölötti, spirituális badarságok nevében? Tehát az az ember, aki méltó az ember névre, nem tűrhet meg maga fölött semmilyen hierarchiát: se szellemit, se testit. De még nagyobb a veszély, ha erről csak frázi- sokat mondunk, úgy, ahogyan tanították (Zarathusztra iskolájában),

mintha az ember szép szavakkal átugorhatná földi árnyékát. Ezt semmiképp sem teheti meg. Ezek a holnapi irodalom és költészet motívumai.

NINCSEN FÖLDI KÖVETKEZETESSÉG

Kezdetben, a zseniális hellén gondolkodók nem vetették meg a földet s a földi dolgokat. A szellemnek ez a fennkölt viszonyulása a testhez csak később alakult ki, s ezek a mi mai gondolkodóink a régiekhez képest, az egyik esetben éppúgy, mint a másikban, közönséges szószátyárok. Földi következetességgel egyetlen korszerű filozófus sem gondolkodik a dolgokról, így csak a politikusok gondolkodnak. S hogy a politikusok milyen intelligensen alkalmazzák is ezt, van szerencsénk a saját bőrünkön tapasztalni, 1913—14-től napjainkig. Ez az igazi szemléltető oktatás, s mindaz, ami a szemünk láttára lejátszódik, csak azt bizonyítja, hogy az ember olyan gondolkodó, aki nem hajlandó a földi dolgokkal bajlódni. Nem majom akar lenni, hanem isten!

AZ EMBERI GONDOLAT ÉHEZŐ RAB

Amikor az ember kitalálta a „természetfölötti” fogalmát, ezzel nem mondott sokkal többet, mintha „természetes”-t mondana. Mindkét esetben az ember átlényegített frázisáról van szó, amely nem fed semmi ténylegeset. Az „Isten” képe voltaképpen gyarló tükre a nyomorúságos emberi gondolatnak, amely sok ezer meg ezer év után igazán megérdemelte, hogy végre kiszabaduljon a rabságból.

Az emberi gondolat is, mint minden emberi dolog, kenyérből él. Ha éhes, akkor félrebeszél, márpedig voltaképpen mind a mai napig még sohasem lakhatott igazán jól az e világi lakomákon, melyek, sajnos, korántsem az ész symposionjai, hanem az ostobaság tivornyái voltak.

SZÉPSÉG ÉS TUDÁS

Hogyan is lehetne valamit „tudni” a szépségről, mikor a szépség olyasvalami, aminek a „tudáshoz” nincsen semmi tényleges köze? Az egyén és a fajta (feltételelesen nevezzük így ezt a csoportot) testi felépítése a tudás és a szépség fölött áll, s az egyéni alkat az életkörülményektől és a viszonyoktól függ. Hogy mit jelenthet az egyén életében egyetlen pohár bor, ezt tapasztalatból tudjuk. Hogy, mondjuk, a halaknak van-e szépérzékük, azt a hydrobiológia tudományának kell megmondania. De vajon milyen a hal tudása vagy a hal esztétikája?

IRODALMI DIVAT

Azt, ami ma divatos az európai irodalomban, nyugodt lélekkel zweigizmusnak nevezhetjük. Gyakran az az érzésünk, ezt a tengernyi irodalmi anyagot forgatva, hogy ez az egész zweigizmus és strindbergizmus nem egyéb, mint egyfajta paródiája annak, aminek irodalomnak kellene lennie, de nem az, mert nem lehet az. Az arénák, a merkantilizmus, az impresszáriók, mondhatná az ember, kiforgatták mi-voltából magát a dolgot. Az igazi irodalom nem ismerhet se arénát,

se impresszáriót, se pénzt, se istent, se kariert. Ez nem egy unalmas pontifikális mise, amely után a püspök urak úri reggelihez ülnek, és nem langyos tejeskávé a kávéházak lírai pillangóinak ereiben, nem hiúság, nem sikerhajhászás, nem nyíltszíni taps, nem bolondok háza. Az irodalomnak olyan lánggal kell lobognia, hogy megvilágítsa e mai szellemi pusztaság legutolsó csücskét is, hol az emberész hiénák és sakálók környékezik.

De akkor, az ördögbe is, mit kezdünk e Zweig-féle irodalom cukormázzal bevont pereckéivel? Steier citera. Aggszűzeknek. Agyalágyultaknak. Csücsülnek az emberek a lövészárkokban, lövöldöznek egymásra és Zweiget olvassák.

T É M A É S M Ű V É S Z E T

Ostobaság ilyesmit állítani: a festészetnek semmi köze a témához. Éppoly ostobaság az ellenkezője is, mármint hogy egyedül csak a téma fontos a festészetben. Egyik állítás se öleli fel a kérdést egészében. Mirko Rački vagy Meštrović jugoszláv, vidovdani, fajti stb. témái valóban egy meghatározott témakört jelentenek. De míg Meštrović megbirkózott az anyaggal (vagy azzal, amire akkor gondolnak, ha azt mondják, hogy megbirkózott az anyaggal), Mirko Račkinak ez nem mindig sikerült. Meštrović is, Rački is, Axel Gallen Kalella is, meg Ljubo Babić is szimbolisták. Ljubo Babić bibliai vagy vidovdani allegóriái: az apokaliptikus angyalok, Krisztus és Júdás, vagy az özvegy-ciklus, de különösen sirató asszonyai, már nem csupán szimbolizmus, míg a vásznain még mindig a habermanni ecsetvonás nyomát fedezzük fel. Témáitól függetlenül, ez a festő egy bizonyos nyorban fest, amely hol katolikus, hol kosovói, hol meg impresszionista akar lenni, ám, tekintet nélkül e tematikai ellentmondásaira, ő mégis fest. A felszabadulásról éppúgy a katolicizmus maniere-jában vall, mint annak idején Maržik, de Ljubo Babić számára a katolicizmus ez esetben egyszerű frázis, amely az „abszolút tiszta palettát” szimbolizálja. A „tiszta paletta”, mondják, Van Gogh, Gauguin, vagy nálunk: Kraljević. Ellenben: a hellén témakör mitológikus, tehát vallási, a hősöket bizonyos, igen bonyolult stratagémák formájában mutatja be, tehát mégis, a témakör is lehet a tiszta véső vagy paletta példája. A bizonyíték erre a tételre kétségtelenül: El Greco. Az irodalomban: Calderon, és semmiképpen: Iveković, Átkelés a Drinán (1914. Batari ütközet, Stanzer elvesztette a karját).

A P E R S P E K T Í V A K É R D É S E

Voltam Kosovón. Azt mondják, a történelmet csak bizonyos távlatból kell szemlélni. Ehhez a távlathoz pedig „nagy időtávok” kellenek. Ezekből a „nagy időtávokból” ugyanis gyakran nem látszanak a leglényegesebb dolgok: ezeket később retusálják, mint mellékes részleteket, s így szépen elvesznek a mulandóságban. A hazudozásnak ezt a módszerét nevezik történelmi szintézisnek.

Ebből a szimbolikus (ma már szintetikus) távlatból szemlélve Kosovót, íme a Szintézis, hogy nem igaz, hogy Kosovo ma az arnauták

földje közepén van, mert a kosovói bazsarózsák a lázárkenézi koncepciók egyedüli szavahihető bizonyítékai. Nem igaz, hogy a macedónok valakik, s hogy nem akarják ezt a fajta felszabadítást, amely 1912—16-ban a nyakukba zúdult. Nem igaz a paratífusz, a kolera, a kolerin, a nullával egyenlő higiénia, sem az írástudatlanság, az anyagi-kulturális elmaradottság, éppúgy, mint ahogy ebből a szintetikus perspektívából nem igaz az sem, hogy a tábornoki vállpántok fontosabbak az emberfejeknél, s hogy a szurony az egyetlen és legnagyobb érték a világon. Kizárólag csak a szurony: Koburg, Bregalnica, Zeki pasa, Mackensen, Piccolomini stb.

Ebből a nagy, történelmi, szintetikus, allegorikus távlatból, amely-lyel oly igen visszaélnék költők, apologeták, ideológusok és himnusz-zengedezők, eltörpül és elmosódik minden, még az igazság is. Marad csupán a spliti Sv. Dujo építészeti parafrázisa a la Měštvoić, cukrászda-stílusú kariatidáival, mint márvány emlék és bizonyosság az Ūr előtt, hogy úgy volt, ahogy nem volt. (És mégis: a szerb paraszt a maga politikai adminisztrációjával, ismétlőfegyvereivel és pisztolyai-
val, fehér kenyérével és cserepes házával, ezeken a vidékeken egy-fajta kultúrtréger volt, aki behatolt az abdulhamidi sötétségbe. Minden viszonylagos. A szerb hadsereg bevezetett Macedóniában egy politikai rezsimet, amely kétségtelenül progresszívabb volt, mint az Abdul Hamidé). Ilyen gondolatok az Ilica 232 rayonjában. Slavko Stanzer inspicálja a vágott disznókat az éléstárakban, szárnysegéde, dr. Karlić tartalékos főhadnagy úr kíséretében. A zászlóalj gyónásra megy és útra készen áll zenekarával, kompakt tömegben. Boldog Húsvéti Ünnepeket! Szerencsés utat Galíciába!

G O L G O T A

Istentagadó gondolat: ó, egyetlen Urunk, Istenünk, mily egyedül-
állóan gyönyörű dolog a keresztben függni, azzal a magasztos hittel a szívünkben, hogy csak egy jelentéktelen földi epizód az egész. Igen, ez az igazság: jön a tortúra! Megyünk a frontra, golyó lyukasztja majd kezünket-lábunkat, de azután matematikai pontossággal következik az apoteózis, az örökkévalóság dicsfénye. Ahogy mondani szokták: egy folyó aludttejből, egy folyó édes tejből, s aztán kedvedre kortyolhatod hol a savanyút, hol az édeset, már ahogy a honvéd lelkednek jólesik. Így van ez ebben a magyar királyi honvéd mennyországban, hol a Börcserző utca magyar hurijai csörgetik karpereceiket és pengetik tamburinjukat, miközben épp csak sejteni lehet keblük halmocskáit a rózsaszín selyembugyogó fölött, és minden ragad, mint az édes, mézes baklava protargollal.

Ám: állni a Golgotán és tudni, hogy ez az egész nem más, mint egy és ugyanaz a változat ugyanarra az unalmas témára, úgyszólván a kezdet kezdetétől: a világmindenség isteni törvénye, amely a gyertyának megszabja, hogy világítson, a lepkének meg, hogy perzselt szárnyal, bűzös rongyként lehulljon. Erre a témára írtam egy verset és azt hiszem, nem rossz. Vederemo. Nincsen senki, akit megkérdezhetnék, hogy áll a dolog ezekkel a versekkel.

A STILUS: MODOR

A cizellált stílus egyet jelent a téma korlátozásával és redukálásával. Amikor stilizálnak valamit, a gondolat farigcsáló-aranyműves fortélyá, az anyag stupid kicsinyítésévé, miniatúrré, retouche-sá, semmivé zsugorodik. A legkövetkezetesebben: üres papirossá. A kezdet kezdetévé, amikor még nem voltak szavak. Ez tiszta nihilista művelet, amely mindent odáig nihilizál, hogy az irodalomból pusztá modor marad.

A SZELLEMI NÁBOBJAI ÉS A BETŰFALÓK

Vannak szellemi nábobok. Egyszer régen, valahol, egészen véletlenül, kincsesbányára bukkantak, vagyont harácsolnak össze, s ma, antipatikusabban az igazi, törölmetszett kapitalistáknál, horkolnak szerzett kincseiken, a degesz butaság-zsákokon. A szellem nábojai a kíváncsi betűfalók, a miriádszámra, mint fában az igazi féreg, nyüzsgő Bücherwurmok totális ostobaságából élnek. Természetellenes folyamat: a hullák táplálkoznak a férgekkel.

A SZELLEMI FORRADALOM TÁVLATAI

Egy szellemi forradalom kilátásai: a Kelet—Nyugat probléma, amelyről annyit beszélnek Nietzschétől napjainkig. Vajon a Kelet lesz-e az, amely „elsöpri” Nyugatot, vagy fordítva? A nagyvárosi Nyugat rákényszeríti a maga bankjait, tornyait, óráit, képeit, szobrait, gépeit és a maga Exerzirreglementjeit a gatyás Keletre? Ez azt jelenti: Buddhának kénytelen-kelletlen a „Walzertraum”-okat és a Vig Özvegyeket kell élveznie. „Wien, Wien, ach Du allein” a Gangesz partján.

SZÍNHÁZ — GYEREKEKNEK

Kosor szlavón parasztjai, akár Maeterlinck hercegei és hercegnői, — papirosfigurák. Egyik is, másik is — sablon e gyermekszínház céljaira.

POLGÁRI KULTÚRA SOHASEM VOLT

Mire való az a nagy szellemi erőfeszítés ahhoz, hogy eltemessünk valamit, ami már olyan rég halott? Érveket keresni csupán azért, hogy bebizonyítsuk, hogy a polgári kultúra többé nem él szerves életet, többé-kevésbé mégis tárgyaltan. A polgári kultúra, önmagában véve, mint olyan, sohasem is létezett. A polgárok összevásároltak mindent, ami csak megvásárolható (a hadsereget, a művészetet), s így civilizációjuk bazárjában összegyűjtöttek mindenfélét, ami egy bolhapiacra előfordulhat. Egy ilyen útszéli vásárt (bármiféle ész útfelén) egyszerűen „útrendészeti okokból” be kellene tiltani. Akadályoz minden nagyobbstílu szellemi forgalmat.

L'ART POUR L'ART

Harc a harcért, s nem a fennmaradásért.

CHOPIN ÉS ZARATHUSZTRA

Chopin és Zarathusztra: a romantikus TBC és a donquijote-i P.P. (Paralysis Progressiva) szélmalom másodszer az európaiak közt.

DARWINIZMUS AZ ESZTÉTIKÁBAN

Vajon a darwini, vagy szociológiai elméletek a fejlődésről, illetve a haladásról, alkalmazhatók-e az irodalomra és általában a művészetre? Lehet-e a művészetben folytatni ott, ahol az előttünk járók abbahagyták, vagy pedig minden esetben egyénileg és előlről kell kezdeni?

Vannak, illetve voltak olyanok (zsenik), akik néhány évszázaddal is meghaladták korukat, de az a későbbi kor, amely mint halott prófétákat elfogadta, mint holt szenteket, a maga dolgaiban felhasználta őket, éppúgy kevés hasznát vehette formuláiknak, legalábbis abban az értelemben, amelyet költőinek nevezünk. Mire megyünk például Michelangelóval mi, akik egész esztétikai propedeutikánkat éppen övele kezdtük?

Már vagy öt éve az egész Sixtust, s e gigász minden márványlapját fejből ismerem, s lám, e sorokat mégis aránytalanul ostobább és elmaradottabb milieu-ben írom, mint amilyen Michelangelót körülvette. A Krajiška utcában írom, minden ész és ízlés útja végén, a legreménytelenebb elsüllyedés legfenekén, vagy egy-két kanyarral előtte. Eppur si muove! Si! Ma dove? Tanto che durano questi tempi della vergogna...

MAGÁNYOS NOCTURNE

Amikor Kumanovo és a Bregalnica környékén barangoltam, valami köd ülte meg a fejemet, s ez a köd még most is tart: hol azt gondolom, reggel van, virrad, hol meg: ez nem virradat, hanem alkony, s valójában még mindig sötét éjjel van. Ki segített nekem ebben az éjszakában? Hol vannak a tanítóim? Nem kell-e mindent előlről kezdenem, méghozzá a legteljesebb magányban?

JUGÓ-MITOLÓGIA

Napjaink korszerű jugoszláv mitológiája, és e mitológia elemzése. Milyen elemekből zagyválták össze? Bécsi-romantikus kompiláció, a szecesszió násza a romantikával. Itt előbb-utóbb meg kell, hogy jelenjen Valaki, hogy elkészítse a mérleget. Finálé, s: ad acta! Nyugodjatok békességgel, próféta uraságok!

A SCHISMA MINT DRÁMA-CIKLUS

Dráma-ciklust kellene írni Róma és Bizánc témájára. A schisma, ez a mély tektonikus repedés, ez a szakadék mai napig is meglátszik egész terepünkön. Kinek volna tehetsége egy ilyen nagystílusú vállalkozásra?

ISKOLÁBAN

Kitől tanultam valamit? Legtöbbet Josip Klobučartól: horvátnak lenni, hinni az emberben, az ember küldetésében és abban, hogy biztos út vezet a jövő felé. Jan Hus, Amos Komensky, Pestalozzi. Đura Daničićtól: a horvát és a szerb egy nép. Kumičić megtanított gyűlölni Bécset. Ezen a lázadó, Habsburg-ellenes vonalon lettem később negyvennyolcas! Sokat tanultam továbbá a magyar sajtótól és a magyar történelemből. Mindannak, amit ott írtak, pontosan a fordítottját. A Galilei-körtől (Jászi Oszkáréktól) szintén nagyon sokat tanultam. Megszabadítottak a konvencionális hazugságoktól, de hol vannak a többiek, és hova tartok én?

Kumanovótól és a Bregalnícától az Ilica 232-ig és a Krajiška utcáig hosszú az út: egyet-mást megtanulhat az ember. Deussentől: mi India és mi Buddha. Schopenhauertől Nietzscheig megtanultam úgy gondolkodni, ahogyan ma gondolkodom, de amit gondolok, abból sok minden (stirneri értelemben) nem világos előttem, minden zilált és felbolydult. Imbolygok, kicsúszom a nyeregből. Rosszul voltizsálunk ezen a lovaglópályán. Rodenbachtól megtanultam, mi a líra, legalábbis azt hiszem, hogy ez a dolog világos előttem. Mindez nem sok. Újra elkezdtem görögöt tanulni, görög nyelvtannal utazom a hadszíntérre. Sohasem fejezek be semmit.

VIDOVDANI FANTOMOK

Jó volna, ha valaki megírná a vér, a hús és a butaság történetét ebben a korban, és mindazt, ami naponként történik a szemünk látára. Ki Ő? Hol van Ő? Hinni kellene, hogy egyszer mégis eljönnek a fény és a szépség napjai, de hol vannak? Fölül kellene emelkedni ezeken a lelkekre települő hazugságokon, hogy egyszerű madárijeszítőkként leleplezhessük őket. Mindaz, amit az emberek ma eszményeknek tartanak, még mindig csupa lidérc és kísértet. Egész történetet kellene kanyarítani arról, honnan az afféle hallucináns ostobaságok, hogy például a Vidovdani Templom bármilyen mentséget jelenthet nekünk ebben a kulturális és politikai hajóröresben.

SZOCIALIZMUS ÉS SABLON

Mi a szocializmus ma? A proletár tömegek álma meleg fedélről, tűzhelyről, menedékről, békéről, arról, hogy a rút valóság egyetlen perc alatt átugorható. Ez a zúzos kárpáti téli éjek álma: karácsonyest fedél alatt, régi lafontaine-i mese a süvöltő viharban meleg hangyabolyra gondoló tücsökről. Az éhező tömegek, a szegény, nyomorult, megvetett, elhagyatott emberek a mélyből, vízbefúltak, kik kivilágított hajókról álmodnak. Fütyül a golyó ezek körül az álmodozók körül, fekete lőporfüstben mindenféle nemzetiségű, fajú és bőrfű emberek pusztulnak, miközben az irodalom tovább gügyög a sablon törvénye szerint: stille-ben, falusi tornyok bája, egyszerűen: kampanillizmus. Lunaček úgy véli, hogy a guzsalyok, szövöszékek és népviseletek nemzeti „Örök Értékeink” közé tartoznak. S ugyanakkor naivan meg van győződve, hogy kozmopolita.

GONDJAINKRA NYÍLO ABLAK

Az 1913. évi Európához viszonyítva (Ludoviceum, Maria-teresianum, tizenhárom császári és királyi kóró, cári hadgyakorlatok, osztrák mozgósítások, balkáni válság) Kandinsky a könyvével: „Über das Geistige in der Kunst”, teljesen tárgyaltan. Sohasem tudtam megérteni, mit akar tulajdonképpen Hervarth Walden? Érthetetlen. Mindenki waldeni modorban szenved, s Maržik perspektívájából ez geniális. Asszíriáról írnak, meg Judeáról, Hellászról, vagy Európáról. Egyiptomról írnak, és a gótikáról, csak arról, ami naponta nyolc újságot tölt meg, arról senki meg nem mukkanna. Ablakot nyitottak minden kontinens és minden történelmi jelenet felé, csak épp a tulajdon gondjainkra nem nyit senki ablakot. Az Ilica 232 rayonjának egy udvara minden pillanatban több problémát tár elénk, mint egész irodalmunk kezdettől fogva. A művészek és költők abszolút, imbecillis inferioritása, nemzetközi méretekben, ma már evidens kulturális szegény.

AZ EMBERI — NEM POLGÁRI

Valamennyi szocialista ideológiai áramlat úgy túr-fúr a „polgári kultúra” fogalma alatt, mint a hamleti vakond Helsingör teraszai alatt. De mi lesz, ha ez a katedrális egy nap összedől? Hisz a konzervatív templomszolgák felhalmozták benne az egész világ minden kulturális kincsét, az antik kortól a feudumig és napjainkig! Ki végzi majd el a szortírozás munkáját, s milyen értékmérők alapján? Egy valaki a polgár, a püspök, a tábornok vagy a bankár, a római patricius és a görög tirannus, és megint más az „ember”. Az, ami emberi, nem csupán püspöki vagy tábornoki, hellén vagy buddhista, vagy legalábbis én nem érzem csupán annak. Szocialista módon gondolkodni azt jelenti: nagyvonalúan gondolkodni, általános emberi síkon: Buddhától és az Upanisadoktól a Rigvédáig, Tassóig és Byronig.

JUGOMESSIANIZMUS

Vlado Čerina előbb hadat üzent egész Ausztriának, aztán megijedt a júniusi tüntetésektől (1914-ben) és kerekét oldott. Nem akarta elfogadni egyetlen jóslatomat sem, legkevésbé azt, hogy az olyan helyzeteket, amilyen nálunk uralkodik a „Narodne Novine” körül, nem lehet felszámolni egyetlenegy cikkel a *Vihorban*, ahogyan ő hitte.

Az agáskodásra mi Népdallal válaszoltunk: Szmail Aga Halálával. A tények mai állapotára ismét a Népdal parafrázisával felelünk. Ezúttal gipszben.

Azt mondják, hogy mai szobrászatunk: hősi tizes, kőbe faragva. Íme egy másik analogon: Richard Wagner zenéje mint e misztifikáció eszményi mintaképe. Tudniillik, így mondják és így írják: Ivan Meštrović voltaképpen Jóchanan, s a Messiásnak még jönni kell, az lesz Kraljević Marko Bosszuló Haragja (így gondolja Lunaček is). Ez

a Lázár Feltámadása, ez a Jugovićok Anyjának Apoteózisa (így énekel conte Ivo). Ám, ha a Messiás nem olyan alakban jelenik meg, ahogy az Kosta Strajnić fantáziájának vagy logikájának megfelel, farizeusaink ujjongva átadják Pontius Pilátusnak, hogy keresztre feszítse. És ha ez a Messiás nem lesz nemzeti szellemű, a Lunaček-féle guzsaly értelmében, hanem épp az ellenkezője ennek, ha ez a „Valaki” egyszerűen megtagadja ezeket a guzsalyokat, és Hasanagicákat és Lazarokat, ezek a mi ideológusaink megint csak megfeszítik, de ő mindennek ellenére mégis — Mi leszünk! Mi, akik valóban egy balkáni Judea vagyunk, Rómától, Bizánctól és a jeruzsálemi király se-regeitől megszálva. És Ő, a Messiás, csakugyan jön, csakhogy a mi feuilletton-íróink nem terítik elébe intellektuális rongyaikat diadalmas bejövetelekor! Kővel és szidalmakkal fogadják Őt, mint ahogy engem Vladimir Čerina fogadott balkáni visszatérésem után, amikor mindezt megírni készültem egy *Anti-Viharban*, valamikor 1914 táján, de, íme, mikor, hol és hogyan?

A MŰVÉSZET RAVATALI VIASZGYERTYA

Ha az élet örökös hullámváz az „Igen” és a „Nem” közt, akkor a művészet azon ábrándozik, mi is volna, ha az élet nem volna goromba és faragatlan „Igen” vagy beteg és tehetetlen „Nem”, hanem volna egy harmadik lehetőség is: a fantázia, mely az élet és halál e könyörtelen tényei fölött úgy reszket, mint a fény koronája egy, sajnos, árva, és, sajnos, ravatali gyertyaszál füstös lángnyelve körül.

A DRÁMA ÉRTELME

Akárhogy is vesszük, a jól felépített dráma puszta matematikai játékok, még akkor is, amikor a legéletesebb. Értelmes játék, akár a sakk. S ez mégiscsak, mindennek ellenére, sematizálja az élet alakzatainak szimultán mennyiségeit. Az élet nem darabokból áll, mint a gyerekek kockajátéka, ezek nem csiszolt kváderkövek, melyekből katedrális áll össze. Az élet sokkal inkább hasonlít a luetikus vér mikroszkóp alatt felnagyított képére, mint Racine Phaedrájára. S míg a szent játékokban vagy az antik tragédiában a cselekmény elkezdődhetett az első felvonás első sorával, mert az aréna közönsége vagy a katedrális elé gyűlt tömeg jól ismerte Olimposz, Prométheusz, Phaedra, az Evangélisták vagy Szűz Mária legendáját, Marivauxnak a szolgálkával kell kezdenie expozéját, hogy megjelölje a cselekmény értelmét a térben és időben. A dráma mellett itt még szükség van arra is, amit banálisán így hívnak: Milieuschilderung.

RECEPTEK

A szellem egyik gyógyszerése megadta a költőknek a művészi alkotás jól ismert receptjét: Greift hinein in 's volle Menschenleben . . . „Ein volles Menschenleben”, — az Ilica 232, a Krajiška utca, az összes alsóilicai kaszárnyák, az Osztrák—Magyar Monarchia összes kaszárnyái és általában ez az egész háború. Csak a haditudósítók írnak Goethe receptje szerint. Die haben wirklich hineingegriffen . . . Lám, mi lehet a sorsa egy ilyen bölcs receptnek.

EGÉSZSÉGES -- BETEG

Mi egészséges, és mi beteg? Vajon Wilde beteg volt-e a Readingi Fegyház Balladájáig, amikor egy csapásra átváltott egy valamivel magasabb, patetikusabb típusú moralistává, az aggszüzek és a kvékerek öröme? Valaki azt mondta: egészséges emberek csak orvosi könyvekben vannak. Az irodalomban, a népies irodalomban, mindannyiunknak egészségesnek és üdének kell lennünk, mint valami sokoloknak vagy cserkészeknek, csupa pirospozsgás, víg fiú. Egykettő, bal-jobb, hol vagy szép hazám? Az egészséges és a beteg ezer szállal fonódik egymásba, állandó korrelációban át- meg áthatja egymást, s a töppedt lírai naspolya és kvargli épp e sokol szellem lírai szemlén a legkelendőbb.

FÉLELEM ÉS ÖNCSALÁS TEREMTI A MŰVÉSZETET

Adalék a művészi alkotás lélektanához: a félelem attól, hogy nem teremti meg művét, gyakran nyomon követi az alkotót, mint a párdúc, s ő ideges pánikban dolgozik, nehogy eltűnjön még mielőtt befejezhetné volna a dolgát. Ez a rögeszme-kör ostoba, mint a forgó dobban egy helyben futó mókus. Ostoba, mint az ortopéd kerékpár, mely oda van rögzítve a padlóhoz, s a kerékpáros tapossa a pedált a végkimerülésig, e lelki tréning tempója szerint. Fikció és fiktív minden. Hej, de messze vetődünk... Naiv önámítás.

SAJÁT KÉPZELET NÉLKÜL — SEMMI

A költészet kulisszát állít az ember elé, s az egész csakugyan olyan, mint egy konvencionális játék, részint, másrészt viszont: akinek nincs annyi fantáziája, hogy a kulisszák mögött meghallja a húsvét reggeli tengermormolást, a „Cavaleria Rusticana”-ban, az, emberek, ne menjen operába, mert úgy járhat, mint én, amikor (gyerekfejjel) kimásoltam Santuzza színpadi kosztümjét a „Prosvjeta” egy számából, s perze, az egészségből nem sült ki semmi. Se Santuzza, se szicíliai kosztüm.

VALÓSÁGOS ÉS GONDOLATI

Egy orgona mennydörgése intenzívebben hat rám, mint az egész Schopenhauer és még hét ilyen rendszer együttvéve. Mert a rendszerek mégiscsak a gondolat kékes füstszalagjai, egy orgona „organo pieto”-ja pedig az orfeuszi mennydörgés valóságos, létező hangja.

A GYÁSZSZERTARTÁSOK ÉRTELMETLENSÉGE

A gyászpompá teljes értelmetlensége a legtökéletesebben katonai temetéseinken jut kifejezésre. Nem tudni, ki a közömbösebb e mindennapi esemény iránt: a járókelők-e, vagy a koporsót ágyútalpon vontató lovak, vagy az a császári és királyi Feldkurátor a fekete, barokk halottas kocsij mögött, mely fáradtan döcög szürke, alsóvárosi utcáink sarában. Vonul ez az elátkozott hintó a baldachinjával és aranyszegélyű függönyeivel, s mögötte a Feldkurátor úr, esernyő alatt. Végtisztesség egy embernek, aki most vízszintes haptáiban, összecsapott bokával és szabályszerűen, egy bakancshossznyira szét-

vetett lábfejjel utazik, meglehetősen felülemelkedve e krepp-papírból készült csipke-féleségen, amelyet voltaképpen torta-aufputznak vásárolnak, s a neve: Überthan.

A JÖVŐ HÁBORÚI

A távoli jövő háborúi anyagi motívumokkal álcázott ideológiai-esztétikai háborúk lesznek, melyeket nem az anyagi, hanem a szellemi túlsúly megszerzéséért indítanak. Wagneriánusok a Verdi-pártiak ellen, a futuristák à la Marinetti a Hölderlin típusú romantikusok ellen, a l'art pour l'art-isták és veristák, a pompierek és bohémek, bellum omnium contra omnes: Zola és Róma, a Seconde Empire és Verlaine etc.

A BŰNÖK ÉS A GRÓFI TIZED

Felülemelkedni a földi bűneinken, ez a szó úgy szárnyal, mint a bibliai galamb a vizek fölött. Ő be kimondhatatlanul ostoba az emberiség szociális nyomorának ez a lábbal tiprása holmi erkölcsi követelmények nevében. Az Egyház éppúgy grófja a pórnak, mint maga a gróf, csakhogy a gróf nem sanyargatja azonfelül még erkölccsel is. A gróft csak a tized érdekli, a püspököt pedig a tizeden kívül a dézma is, meg az az egész ostoba duma, amellyel a tizedet és a dézsmát megindokolja, hogy valóságos grófnak tekintsék, amikor nem az.

A KÉPTELENSÉG EGYETEMESÉGE

Egy első pillantásra jelentéktelen képtelenség-parány, például egy corpus alienum a szemben, sokkalta nagyobb képtelenség az egész kozmikus úr egyetemes képtelenségénél. A poláris jég ürességében tintaszínű felhők holdvilágnál, sőt maga a hold, Stanzer kancája, a gyakorlótér éles lövészetén, néhány kilogramm munícióval a derék körül és a borjában, fejfájás a laktanyai ügyeletes szobában stb., és ez az egész.

AZ ÉLET NEM MÉRTAN

Az élet nem mértan, s mégis, az összes cézári falankszok Gusztáv Adolfig és I. Ferenc Józsefig, tiszta mértani kombinációk keretében hullottak el a csatamezőkön.

MUNKAMÓDSZER

Nem a Przybyszewsky-féle mindent vagy semmit módszerben van a fifika, mert abból rendszerint zéró marad, hanem abban, hogy az ember, aki egy munkához hozzájárul, megálljon a legjelentéktelenebb részleteknél is, és usque ad finem feldolgozza őket! Így én is hozzáfogtam az MHP szalonjának részletes leírásához, 50 oldalon. Összeírtam az összes, zöld bársony keretű képeslapokat, meráni, Bad Ischl-i vagy Bad Gastein-i emlékeket, a postabélyegzőtől a szövegig. A kis Canova-figurínákat, Chopin-partitúrákat, a bútordarabokat, a zöld szalont, a lámpákat, abazsurokat stb. Egy ilyen monumentális ostobaság-gyűjteményben az egész kor ül, mint kalitkában a szajkó.

ÉLNI AKARNI

A frázis: „élni akarni” voltaképpen az ember szubjektív gyarlóságának felnagyítása. Mintha a kő gondolkozna azon, hogy — „esni akar”, és esés közben, arra gondolna, hogy most erről az eséséről „gondolkozik”, akár egy igazi, hiteles, nagystílusú gondolkodó.

VAN — NINCS

A „Van” mind a mai napig az ember egyetlen iránytűje, Krapinától a Hafner mézáróságig. Azt, hogy „Nekem van” egészen más szabályok szerint ragozzák, mint azt, hogy „Nekem nincs”...

NÉPEK ÉS EGYHÁZAK

A népek és egyházak úgy vonulnak, mint a nyájak, hogy ne mondjam, mint a csordák. És a legbölcsebb pásztorok is, mit tudom én, milyen szellemi felmagasztosultsággal vezérelvén nyájukat, a dolgok logikája szerint mégis a vágóhídnak dolgoznak. Az evangéliumi pásztorál tulajdonképpen prelúde a húsvéti pecsenyéhez. És ezt így hívják: „a mi lelki nyájunk”! Ez a szimbólum a legnagyobb naivsággal fejezi ki mindazt, amit erről még mondani lehetne. Hogy az ember, mint a lelki nyáj tagja, arra született, hogy isten pecsenyéje süljön belőle, ezzel mindannyian, kezdettől fogva kibékültünk, akár a tyúkok ünnep előestjén.

NAGY ÉS KIS NÉPEK

A nagy és kis népek fogalma — bregalnicei távlatból. Az volt a benyomásom, hogy kakasviadalról van szó, annyit kukorékoltunk az európai aeropágok fülébe, csak hogy elismerjék, hogy igazi, tarajas, a vakságig elvakult kakasocskák vagyunk, igazi huszársarkantyúkkal felszerelve.

LELKI SZEIZMOGRAMOK

A lelki szeizmogramok vulkánokról, földrengésekről, egész Atlantiszok katasztrófális eltűnéséről szólnak, az egér lépténél is halkabb mennydörgések közepette.

VANITAS VANITATUM

Mi a társadalmi hiúság? Salamoni versek? Nem! Sokkal kevesebb: tiszta ostobaság! És mi az ostobaság? Társadalmi törvény? Vajon a társadalmi törvények természetesek-e? Nem! A társadalmi törvények „természetfölöttiek! Az ember oly ostoba lény, hogy még a természeti törvények fogalmába is becsempészte a maga társadalmi, hierarchikus fogalmait. Az, aki a fejünket üti le, nem Auditor-Lieutenant, hanem Auditor-Ober-Lieutenant, s aki gyógyít, nem orvos, hanem zászlóalj-főorvos.

KÖNYÖRÜLETESÉG A TERMÉSZETBEN

Van-e könyörületesség a természetben? Vajon a madarak sírnak-e felebarátuk temetésén? Vagy a halak? Az ember is: természet. S ha

ezt a természetet samaritánus módon magyarázzuk, nem veszíti-e el (funkcionálisan) a maga egyéni stílusát? Van itt valami, ami elválík a vak természettől. Egy Imperatívusz? Igen! De nem a kiképzőtábor, hanem az emberség szolgálatában. Ez az Imperatívusz csak annyiban ellenkezik a természeti törvényekkel, amennyiben „természetellenes”, hogy az ember egyáltalán felemelkedett a hátsó lábára, márpedig ez csak annyiban „természetellenes”, amennyiben a majmon kívül ez az egyetlen négylábú eset.

EN FAMILLE

Felebarátaink közül a hozzánk legközelebb állók, a vérrokonság törvénye szerint, rendszerint a legtávolabb vannak tőlünk. Miért az a sok ellenszenv a családi viszonyokban? Mert ez tulajdon fogyatékos-ságaink intim és igazmondó, testi tükre.

AGY ÉS GYOMOR

Kétféle ember van: az agy és a gyomor embere. A hegyi beszéd tanúsága szerint elképzelhető egy olyan varázsló, aki öt hallal jóllakat tizenöt zászlóaljat. Egy ilyen zseniális hadbiztosság minden háborút megnyerne.

A SZÉPSÉG BÖRE ALATT NINCS VÉR

A konvencionális esztétika számára van egy bizonyos határ, ameddig napjaink irodalmi műveltségű sznobja elviseli az analitikus módszert: vigyázzunk a késsel — a bőr alá a világért se! A skalpolás nem ajánlatos, és lehetőleg semmilyen anatómiai beavatkozás sem.

Az emberiség az irodalomban nem egyéb, mint közönséges porcelánbaba a bazar kirakatában. A baba édesdeden alszik, csukott pillákkal, halotti papucsoskában, bodor szőke tincseivel, rózsaszínű hálóköntösben, harmonikusan, szinte természetfölötti módon alszik, míg alszik, s ha felállítjuk, hogy felébredjen, nem fog felébredni! Csak kinyitja csillogó üveg szemét és ránkbámul egy bazári baba üres tekintetével. Mintha mondani akarná — íme — felébredtem! Jó reggelt! Az efféle irodalmi bébik olykor meg is szólalnak emberhangon, és mondani tudják: ma-ma, vagy be-be! S aki irodalmi igényeiben túllép ezen a határon, az „bizarr”, „túlfeszített”, „destruktív”, „dekadens”, „beteg”, „káros a társadalomra” stb. stb.

Mindent, csak nem hatolni a bőr alá, még kevésbé a bendőbe, vagy neadjisten egészen a belekig! A szerelem, az az irodalomban nem a belek dolga, hanem a csillagoké. A belek, ezek az átkozott belek még mindig a földi bendő ördögi öröksége, mert az embert — ugyebár — nem a belek mozgatják, hanem a természetfölötti eszmék! S a természetfölötti eszmék? Ezek a természetfölötti eszmék, ezek egész zászlóaljak... És hallani, ahogy ezek a természetfölötti zászlóaljak végigdübörögnek esztétikáinkon, s az írók mégsem kaszárnyákról, hanem hercegnőkről írnak.

A SZÉPSÉG: BANALIZÁLT FOGALOM

Amennyiben az artizmust (azaz a szépérzékét, a földi jelenségek szépségének felfogó képességét) pusztán az agysejtek közti vérkeringésre, az idegrendszer felépítésére stb. korlátozzuk, a dolog kétségkívül banalizálódik, de mégsem lesz sokkal világosabb. Az élet mégsem annyira palpábilis, hogy éppen minden titokra ujjal bökhethénk. Van abban valami sötét jelképeség, amikor szent Tamás mindaddig nem hisz, amíg mutatóujját meg nem forgatta az Ember nyitott sebében. Cselédlányoknak való kép ez, oleográfia első áldozóknak, viszont a másik magyarázat sem sokkal mélyebb, csakhogy az — mondják — nem ildomos... ha a nemiségről, az emésztésről, az idegekről úgy beszélünk, mint a művészi alkotás egyedüli motorjairól.

GONDOLKODOK

Vannak olyan gondolkodók is, akik császári udvari tanácsosok, felsőházi tagok és a becsületrend lovagjai. Akárhogy nézzük, ez egyfajta képtelenség a „maga nemében”...

CINIZMUS

Ha valaki azt mondja, hogy ő a cinizmus tógájába burkolózik, az illető szemlátomást kutyára akar hasonlítani. Ámde van-e naivabb és kíváncsibb állat a kutyánál? A kutya hú a gazdájához, s közben nem firtatja, hogy ez a húség ér-e legalább egy unciányi kutyaméltóságot? A kutya ostoba, mint egy miles gloriosus, amikor büszkén viszi a szájában az elejtett nyulat. A kutya fél a veréstől, s folyton szaglászik különböző dolgok után, anélkül, hogy bármilyen különösebben kifejtett esztétikai érzékkel rendelkezne a konvencionális szépségek iránt. Eszerint: a cinikus ostoba, naiv, ízetlen szegény pára, kutya a láncon, s nem szabad ember.

A cinikus kutya-perspektívából néz lovas parancsnokaink lópatáira, a zászlóalj mögött kullog, hogy emberhúst zabálhasson a sáros galíciai barázdákban. Állatkertbe illő hiéna-filozófia.

DIVAT A MŰVÉSZETBEN

Valamelyik este A. V.-nál voltam. Eredeti japán teát és chartreuse-t ittunk. A chartreuse smaragdszínű volt, a japán tea meg vizenyős zöld akvarell, mint egy elemista rajzfüzet minta-levelei. Giacchino Rossini Mózesét hallgattuk gramofonlemezről. A bibliai zseni drámai bariton szólója olyan volt, akár egy mandolinos barkarola a holdfényben. Minden szent és bibliai próféta a barokkban: balett. Mit jelent a művészi divat? Csupán divatot? Nem. Sokkal többet. Szinte mindent. Azok, akik félredobják az ódivatú sablonokat a művészi stílusban, „modern” kezdeményezői egy „új” stílusnak, de e divatos szabó-beavatkozásokon kívül egész munkájuknak nincs különösebb értéke.

A LEVÉL MINT TANÜBIZONYSÁG

A levelek tanúskodnak is az emberről, meg nem is. Mert: az ember úgy ír levelet, mint verset. Még ha valamit ki is nyomtatott, nyilvánosan, aláírva, ez korántsem végérvényes ítélet önmagáról, vagy másokról, amennyiben csak egy pillanatnyi benyomást jelez, amely utóbb még korrigálható. Hát még mennyire így van a levélbeli impressziókkal, hacsak nem kereskedelmi vagy jogi levelezésről van szó.

A levél csak abban az esetben tagadható meg, ha a címzett van olyan kegyes úri mivoltában, hogy továbbra is a mi tulajdonunknak tekinti, nem pedig a maga privát tulajdonának, vagy akár bizonyítéknak, amelyet a saját érdekében felhasználhat. Egy úr mindig és minden esetben visszaszármaztatja a leveleket szerzőjüknek, ha az úgy kívánja.

BALGASÁG

Sok részvényes él az emberi balgaságból. És épp ebből a végzetes okból a balgaságnak még mindig kedvező társasági esélyei vannak! Ha demokrácia kell, nos hát a kompakt többség eleve biztosítva van számára az élet és halál valamennyi legalapvetőbb kérdésében.

ÖNGYILKOS FELISMERÉS

A gondolat, hogy ezt az életet, amelyet a mai európainak élnie kell, nem lehet megváltoztatni, öngyilkosságra csábít, még hozzá azon nyomban, ebben az áldott percben. De eljutni ehhez a sötét felismeréshez nem olyan könnyű, mert az ember feje körül szüntelenül valami bűvös madarak csivitelnek, s ez a csicsergés elbájolja és elaltatja. A lírai merengés félálma kioltja az eszt, még hozzá épp abban a pillanatban, amikor az egyetlen értelmes tett az volna, hogy az ember golyót röpítsen a fejébe. A következő pillanatban már nincs merészségünk gondolkodni, konvencionális tompaságba süllyed az ember, narkózis kábítja, s máris passzív ágyútöltelék lesz belőle, madár hóhérekzben, s tömegével pusztul, egyszerűen azért, mert nincs tudatában, hogy voltaképpen a potenciális öngyilkosok tömegéhez tartozik, amely egyetlen pillanat alatt megváltoztatna mindent, ha elhatározná, hogy meghal, — és lőne. Ezek az elkeseredett emberek egy szempillantás alatt megállíthatnák ezt a háborút.

JOBB VAGY BAL

Az irodalmat az utóbbi hetven évben kezdi foglalkoztatni az úgynevezett „kis világ”, a nagyvárosok peremén élő ember. De az irodalom nem kíséri nyomon ezt a kis világot megbízhatóan, a józan ész mindazon ficamaiban, melyekkel lépten-nyomon, s mindig egyforma elképedéssel találkozunk. Azt a pedagógiai módszert, amellyel a regrutákat csúfolják a gyakorlaton: bal-jobb, egy-kettő, széna-szalma, egy-kettő, alkalmazni lehetne az egész emberiség nevelésére, mert még mindig nem képes megkülönböztetni a jobbat a baltól. Hol vagyunk még attól a tökéletes szellemi kiképzéstől, amelyben az embe-

riség úgy menetel majd, mint egy fegyelmezett zászlóalj, melynek az élén emberek állnak, s nem gonosztevők és örültek!

Mert járuljunk csak ehhez a regruta-hústömeghez azzal a szándékkal, hogy megmagyarázzuk: az ágyúk kriminális, embertelen tepsik, s ezek a telhetetlen krokodilus-torkok kizárólag a mi tulajdon emberfejükkel táplálkoznak, vagy: a templomokban az égvilágon senki sem lakik, menten máglyára hurcol, csupán azért, mert ezek a „baloldali elméletek” veszélyeztetik kedves fantomjait, melyek előtt kutya mód csóválja a farkát, akár a tábornokok vagy püspökök előtt.

A MINDENSÉG MECHANIKUS MŰ

A világmindenségre, rebus hic et nunc stantibus, elmondhatjuk, hogy egy idióta remekműve, akinek a mechanikán kívül nem volt a fejében egyetlenegy nemes emberi gondolat sem. Csupa csillag- és újság-rotációk. Kant—La Place.

HIT ÉS SZÉPSÉG

A vallás és a művészet közt nincs is oly nagy térköz, mint ahogy az utóbbi néhány évtizedben állítják. Az az átkozott: „nem mit — hanem hogyan”, még mindig vallási kérdésfeltevés. Mert ha minden a „hogyan”-ra vezet vissza, s ha ennek a „hogyan”-nak megvannak a maga — „felsőbb törvényei”, akkor a dolog világos! A kulcsok Szent Péternél vannak, e kényes kérdés kulcsa is... Ha pedig ez a formalista „hogyan” nem vág össze a vallásos szellem sablonjaival, akkor — mint az istentagadás dögvészének hintőjét — kényszerzubbonyba kell bújtatni. Lásd Baudelaire sorsát egészen napjainkig.

A PARANCSNOK EMBERI TULAJDONSÁGAI

A parancsnoknak nem szabad emberi tulajdonságokat ápolnia ott, ahol a kard, a golyó és a kötél az egyetlen törvény. Eszerint a priori hülyeség az egyes parancsnokokat nem-egyéni eljárásaik szerint megítélni, akár csak zászlóaljakkal vagy regimentekkel rendelkeznek, akár az egész történelmet dirigálják. Minél vadállatiasabb és könyörteleőbb egy ilyen parancsnok, parancsnoki kvalitásai annál nagyobbak, éppen mert kevésbé emberi, s mert éppen az a legfőbb parancsnoki funkciója, hogy az legyen, ami: díszhuszáros dompteur, aki tűzabroncon át ugratja nagy afrikai macskáit.

Ács Károly fordítása